

Egemenlik ve gözetimin çağdaş biçimleri: Total kurum, disiplinci iktidar ve kamp

Mehmet Bayır*

Öz

Modern toplumda egemenlik ve gözetimin yerleşik ve kurumsallaşmış biçimleri mevcuttur. E. Goffman, M. Foucault ve G. Agamben gibi düşünürler bu olgulara ışık tutmak için önemli kuramsal yaklaşımlar ve kavramsal araçlar geliştirmişlerdir. Total kurumlar, iktidar ilişkileri ve kamp, egemenlik ve gözetimin modern biçimlerini açıklamada merkezi önem verilen çok önemli kavramlardır. Bu tür çözümler psikiyatri kurumları, okullar, mülteci kampları, hastaneler, huzurevleri ve cezaevleri gibi mekanların üzerinde durmaktadır. Günümüzde total kurumlar, disiplinler arası bir yaklaşımla "kapatılma" ortak paydasında ele alınmaktadır. Goffman, total kurumları bellek ve benlik yitim mekanları olarak ele alır. Kapatılan bireyin benliği soyularak yeni bir benlik giydirilmekte, toplumsal yaşamda oluşturduğu kimlik seti yıkılarak yeni bir kimlik inşa edilmektedir. Foucault, hukuksal iktidarın yerini disiplinci ve düzenleyici iktidara bıraktığını söyler. Foucault'ya göre iktidar, ilişkiler ağının içinde yani her yerdedir. Agamben'in çalışmalarında kamp, istisna halinin zamanla kural haline geldiği mekândır. Kamp hukukun askıya alındığı yasadışı bir yasa uzamıdır. Bu çalışmada, farklı kapatılma mekânları olarak "total kurum", "disipliner kurum" ve "kamp"lar, kapatılma mekânlarının kavramsal araçları olarak analiz edilmekte ve bu kavramsallaştırma araçlarının süreçsel gelişimine değinilmektedir.

Anahtar kelimeler: Kapatılma, total kurum, disipliner kurum, kamp, kimlik, benlik, biyo-iktidar

The contemporary forms of domination and surveillance: Total institution, disciplinary power and camp

Abstract

In the modern society, there are established and institutionalized forms of domination and surveillance. The thinkers such as E. Goffman, M. Foucault ve G. Agamben developed important theoretical approaches and conceptual tools in order to shed light on these phenomena. Oppression practices through total institutions, power relations and camp are very important concepts that are given a central importance in explaining the modern forms of domination and surveillance. Such analyses focus on such places as psychiatric institutions, schools, refugee camps, nursing homes and prisons. Today, total institutions are taken into consideration in an interdisciplinary framework under the common denominator of "confinement". Goffman treats the total institutions as spaces of the self and the loss of the self. The self-being of the confined individual is stripped and a new self is dressed, and the identity set formed in social life is destroyed and a new identity is constructed. Foucault says that legal power has been replaced by disciplinary and regulatory power. According to Foucault, power is everywhere within the network of relationships. The camp which is highlighted in Agamben's works is a place where the exceptions become rules over time. The camp is an illegitimate law space where the law is suspended. In this study, "total institution", "disciplinary institution" and "camp" are analyzed as conceptualization tools of confinement, and the process of these conceptual tools is mentioned.

Keywords: Confinement, total institution, disciplinary institution, camp, identity, self, bio-power

Giriş

Modern toplumu kuşatan gelişmiş yapıların ve kurumların tahakkümü ve baskısı altında kalan bireylerin, bu yapı ve kurumlardan bağımsız pratikler geliştirebilmeleri son derece güçtür.

* Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, E-posta: mbay14@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4825-3819

Dolayısıyla kurum ile birey arasındaki ilişki asimetrik bir ilişkidir. Kurumlar kendi amaçlarını ve kurallarını bireyin amaçlarının ve hedeflerinin üzerinde ve önünde tutarlar. Kurumlar kendi amaç ve hedefleri doğrultusunda, gün geçtikçe bireyin bağımsız pratiklerini gerçekleştirecekleri alanları daraltarak total bir nitelik kazanmaktadırlar. Total kurumlar, bireyden önde gördüğü amaçlarını gerçekleştirebilmek için, önce bireyi kendi amaçlarının kutsallığına ve gerekliliğine inandıracak biçimde ikna ve eğitim süreçlerinden geçirerek, bireyi kullanışlı, öncelikli ve disiplinli bir araç haline getirmektedirler. Bireyler gündelik yaşamlarında kurumların amaçları ve hedefleri doğrultusunda sürekli çalışmakta ve kendi varlıklarını neredeyse unuttur hale gelmektedir. İnsanı biçimlendiren, disipline eden iktidar ilişkileri, yaşamın her alanına nüfuz etmiş ve bireyi adeta bir “demir kafes”e hapsetmiştir.

Modern toplumu tanımlayan şey, maksimum etkinlik ve verimlilik odaklı karmaşık, akılcı ve sistematik ilişki ağları gelişmiş bürokratik yapılardır. Bu yapılar, toplumun iş ve işlemlerini yürütmek maksadıyla kurulan okul, hastane, hapishane, fabrika, işletme vd. kurumlar aracılığıyla kendini gösterir. Bu yapılarda hâkim olan prosedürel işleyiş katı kuralcılık, rasyonellik, nesnellik, biçimsellik, yasallık, disiplin ve önceden tanımlanmış görev ve sorumluluk mekanizmalarıdır. Birey faktörünün çoğunlukla göz ardı edildiği bu yapılarda keyfiliğe, rastlantısallığa ve tesadüfiliğe asla yer verilmez. Birey bu örgütler dünyasında doğmakta ve yaşamını bu örgütler aracılığıyla sürdürmektedir. Bireyin içine doğduğu bu yapılar, gün geçtikçe güçlerini, etkinliklerini arttırmakta ve total bir anlayışla yayılarak yaygınlaşmaktadırlar (Aytaç, 2005: 320). Total kurumların her geçen gün alan genişletmesi aynı zamanda bireysel alanı daraltması anlamına gelmektedir.

Schumpeter’in (1974, s. 141) kapitalist ekonomik sistemin tanımlayıcı bir niteliği olarak gördüğü “yaratıcı yıkım” ın en temelde modernliğin temel bir karakteristiği olduğu söylenebilir. Ancak bunu, bireylerin yaratıcı bir rolü olarak değil, iktidarın onlar için uygun gördüğü düşünce ve eylem kalıplarına uymalarının bir sonucu olarak görmek mümkündür. Modern iktidar, bireylerin günlük yaşamına dahil olup müdahale eden ve onu biçimlendiren bir niteliktedir. İktidar sadece dışarıdan gelen bir dayatma biçiminde değil, dünyayı oluşturan unsurları yeniden anlaşılması sınıflandırılması ve yorumlanması biçiminde, gündelik pratiğin daima içinde bulunmaktadır. Bu süreçte kategorize edici ve indirgeyici bir rol oynayan kurumsal pratikler son derece önemlidir. Kurumların daima bireyleri şekillendirme gücü vardır. Kurumlar geçmişten bugüne insan eylemi ile tekrar tekrar dönüştürülmek suretiyle varlıklarını sürdürürler. Dolayısıyla onlar alışkanlık haline gelmiş pratiklerdir (Saygılı, 2004, s. 177). Modern kurumlar, birey ve toplum açısından, kontrol eden, gözetleyen, kamusal bir gözün denetimi altında olduklarını hissettiren bir işlev görürler. Böylece gelişen panoptik toplum, bireylerde “şizoid” belirtileri (Guntrip, 2003, s. 12) ortaya çıkararak, bireyin yaşamını bölünmüş ve süresiz bir gözaltı cenderesi içinde tutar. (Bayhan, 2013, s. 117). Bu örgütsel karmaşa, kopukluk, kapatılmışlık temassızlık, yabancılaşma, her şeyin boş, anlamsız ve gerçek dışı gelmesi biçiminde “şizoid” eğilimlerin artmasına neden olur (Suğur ve Baran, 2013, s. 91). Şizoid eğilimlerin yaygınlaşması, tercih edilmiş sürekli bir yalnızlık ve sosyal ilişkisizliğe neden olur ve gündelik yaşamın anlamsız bir karmaşa içinde yaşanmasını beraberinde getirir.

Kurumsal ve yapısal denetim çoğu zaman görünmez bir biçimde kendini gösterir. Bireyler kendileri üzerinde egemen olan iktidar biçimlerinin taşıyıcıları olarak rol oynarlar. Bu açıdan, moda, spor endüstrileri, kamuoyu, okul kurumsal vb. yerleşik pratikler vasıtasıyla birey bedenleri ve davranışları denetimsel süreçlerin parçası haline getirir (Bayhan, 2013, s. 118). Gündelik yaşam içinde varlığını sürdüren iktidar, “benliklerin ve bedenlerin normalleştirilmesinde ve uysallaştırılmasında hayati bir rol oynayan disiplinsel ve düzenleyici söylemler ve pratikler” vasıtasıyla hayat bulur ve bu süreç içinde “benlik teknolojileri, normalleşmeyi, benliği sadece dışarıdan oluşturarak değil, benliği, bedeni ve davranışı içeriden de oluşturarak yani özneleştirdiklerini, bilinmesi ve yapılması gerekenler hakkında eğiterek ve bunları onlara benimseterek ve yaşatarak sağlar” (Hülür, 2009b, s. 450). Bu açıdan iktidar

araçlarıyla birey ve toplum üzerinde kurulan tahakküm, doğrudan fiziksel baskı biçiminde tezahür etmez. Bu daha çok iktidarın sunduğu seçenekler evreniyle, birey ve toplumun tercihlerini manipüle etmesi biçiminde kendini gösterir. Simgesel bir şiddetin baskısı altında birey, içselleştirilmeyen tercihler ve seçimlerde bulunmak zorunda kalır.

İktidarın, devletle özdeşleştirilmesi ve merkezinde hükümetin bulunduğu düşünülmesi modern iktidar teorilerinin genel bir eğilimidir. Bu tür bir yaklaşım, iktidar koltuğu imgesinin egemen olmasına yol açmış ve iktidarın zihinlerde canlı bir varlık olarak yer edinmesini sağlamıştır. Bu yaşayan imge üzerine, edebiyat, bilim ve felsefe alanında birçok tasvirler geliştirilmiş ve çözümlenmeler yapılmıştır. Bu anlamda devleti iktidarın merkezine yerleştiren birbirine karşıt iki yaklaşımdan söz edilebilir. Bunlardan biri devletin dayatmacı ve baskılayıcı niteliğini ön plana çıkaran yaklaşımdır. Bu anlamda, modern iktidarla ilgili ilk eserlerden birinde Thomas Hobbes, *Leviathan*'a benzeterek, modern devletin insanlar üzerindeki egemen rolünü vurgulamıştır. Diğer taraftan liberal iktidar anlayışının en önemli öncülerinden biri olan John Locke' da iktidarı devletle özdeşleştirmiş ve onu vatandaşların can ve mal güvenliğini sağlayan, sözleşmeyle kabul edilmiş bir otorite olarak görmüştür. Foucault, iktidar konusundaki bu egemen düşünce biçimlerine katılmaz ve iktidarın merkezine devleti yerleştiren görüşe şiddetle karşı çıkar. Ona göre iktidarın merkezlessiz ve öznesiz nitelikleri önemlidir ve iktidar mikro-iktidar pratikleriyle varlığını sürdürmektedir. Foucault, iktidarı baş aşağı çevirerek, iktidarın yukarıdan değil alttan geldiğini söyler (Akay, 2000, s. 13). Bu tür bir "iktidar, mikro düzeyde, düşünce ve eylemin anlık süregidişi üzerinde etkindir; niyetten ve amaçtan bağımsızdır, sahibi yoktur; en alt düzeyden, tabandan yayılır, kendi mekanizmalarıyla bilgi üretir ve denetim kurar" (Hülür, 2008, s. 152). *Büyük Kapatılma* adlı kitabında, Descartes'ın meditasyonda bulunan ve konuşan öznenin deli olamayacağını ileri sürdüğü önermesiyle başlayan Michel Foucault'ya (2011, s. 39) göre Rönesans'ın sesini kısmadığı delilik, klasik çağda sessizliğe mahkûm edilmiştir. *Büyük kapatılma*, sadece aklın, akılsızlığı dışlaması değil aynı zamanda toplumsal yaşamda akıllı gibi duranlarla akılsız gibi duranların ayrışması, bölünmesi anlamına geliyordu (Akay, 2014, s. 5). İktidar sahipliğinin ülke sahipliğiyle, iktidarın kullanılma biçiminin kralın şahsıyla ve gücüyle olan ilgisi artık geçerliliğini yitirmiştir. Kralın hükmi şahsiyetinde temerküz eden iktidarın, yapısal güç odaklarına evrilmesi, iktidarın etkisini azaltmamış aksine artarak ve çeşitlenerek büyümüştür.

İktidar ilişkileri bağlamında tanımlanan, tahakküm, uysallaştırma, ehlileştirme ve benliği soyma amacı güden total kurumlar, günümüzde "psikiyatri kurumları, eğitim kurumları, sığınmacı/mülteci kampları, huzurevleri, kışlalar, esir kampları, hapishaneler" gibi çok çeşitli mekân ve kurumlarda kendini göstermektedir. Günümüzde total kurumlar, disiplinler arası bir yaklaşımla "kapatılma" ortak paydasında ele alınmaktadır. Böylece kapatılma mekânları gün geçtikçe yaygınlaşmakta ve çeşitlenmektedir (Fırat, 2014, s. 11).

Göremediğimiz, niteliğini dahi anlayamadığımız soyut birçok aygıt ve kurumsal ağların kontrolü altında olan birey, özel yaşamı da dahil, sınırlı/sorumlu bir yaşama mecbur ve mahkûm bırakılmaktadır. Pek çok sosyal bilimci bu yüzden, modern toplumu örgüt tamlayanı ile birlikte tanımlamaktadır. Örneğin; sosyal bilimciler modern toplumu tanımlarken "hapishane", "hastane", "tımarhane", "kışla", "McDonald's", "Kamp" vb. metaforları kavramsal araç olarak sıkça kullanılmaktadır. Aynı şekilde örgütsel baskıların yarattığı toplumsal patolojileri açıklarken, "demir kafes" (Weber), "yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesi" (Habermas), "panoptikon" ve "disipliner kurumlar" (Foucault), "total kurumlar" (Goffman), "kamp" (Agamben) vb. kavramlara sıkça başvurmaktadır. Bu bakımdan, sadece kurum içindekilere değil, tüm toplum için bir kurumsal baskı ve tehdit söz konusudur (Bayhan, 2013, s. 118). Birey etkinlikleriyle oluşan yapıların, kendisini meydana getiren üyelerin varlığından ayrı ve bağımsız hedef ve amaçları vardır. Hukuki açıdan tek bir kişi gibi kabul edilen ve tüzel kişilik olarak varlık kazanan vakıflar, dernekler, şirketler gibi yapılar söz konusudur. Bireysel ve toplumsal bir girişimin ürünü olan bu yapılar, zamanla kendisini oluşturan bireyleri denetim altına alarak bir

“juggernaut”a da dönüşebilmektedir. Cezanın şahsiliği temel ilkesi gereğince tüzel kişilikler için ceza yaptırımına başvurulamadığından güvenlik tedbiri niteliğinde yaptırımlar söz konusudur.

1.Total kurumlar

Erwing Goffman psikiyatrik bir hastanede gerçekleştirdiği araştırmasını *Timarhaneler* (2015) adlı eserinde ele alarak, hastanede yaptığı gözlemlerden hareketle ortaya koyduğu “total kurum” kavramsallaştırmasıyla, farklı kapatılma mekânlarını ortak bir kavram çerçevesinde incelemeyi mümkün kılan kuramsal bir yaklaşım geliştirmiştir. Mikro sosyolojik bir yaklaşımla kapatılma mekânlarını ele alan Goffman, bu kurumların işlevini, uygulamalarını, bu uygulamaların kapatılanlar üzerinde yol açtığı etkileri ve kapatılanların zamanla geliştirmiş oldukları kapatılma mekânlarına uyum sürecini ele almıştır. 1970’li yıllarda Michel Foucault’nun geliştirdiği teori, total kurumları konu alan Goffman’ın çalışmasına yeni bir ivme kazandırır. Kapatılma mekânlarını konu alan araştırmalar, artık kurumlar yerine bunları doğuran, örgütleyen ve mevcudiyetlerini meşrulaştıran toplumsal yaşam üzerine odaklanmaya başlar. Foucault, *Klasik Çağda Deliliğin Tarihi* (2000) adlı yapıtında 17. yüzyılda Avrupa’da gerçekleşen önemli bir değişime dikkat çeker. 1656 yılında Paris’te inşa edilen genel hastanede 1662 yılına gelindiğinde, Paris nüfusunun %1’i kapatılmıştır. Foucault bu olayı “büyük kapatılma” olarak adlandırır. Foucault, *Kliniğin Doğuşu* (2006) adlı yapıtında da benzer biçimde bir kapatılma mekânı olarak hastane kurumunun ortaya çıkışını ele alır (Fırat, 2014, s. 13).

Erving Goffman *Timarhaneler* (2015) adlı yapıtının giriş kısmında amacını şöyle açıklar: “Hastaneye kapatılmış bir kişinin toplumsal dünyası hakkında, onun bu dünyayı özne olarak deneyimlediği haliyle bilgi edinmeye çalışmaktı” (Goffman, 2015, s. 7). Akıl hastanesi Goffman için bir “total kurum”dur. Total kurumlar, toplumsal yaşamın genelinden oldukça uzun bir süre için koparılmış benzer durumdaki çok sayıda bireyin içinde yaşadığı, katı resmi kuralların ve düzenlemelerin hüküm sürdüğü mekanlardır. Goffman, total kurumları beş kategoriye ayırır. Bu kategoriler, zararsız/muhtaç ve zararlı/tehlikeli bireylere yönelik bakım, koruma/korunma, ıslah etme amaçlı kurulmuş olanlar ve varoluşsal nedenlerini meşru amaçlarla açıklayan okul, kışla gibi total kurumlardan oluşmaktadır. Goffman, yaptığı sınıflandırmayı analitik bir çözümleme için yeterli ve kapsamlı bulmaz ancak yine de somut bir başlangıç ve dayanak noktası olarak totolojiye düşmeden kullanılabilir nitelikte olduklarını öne sürer. Total kurumlarda ortak hiçbir özelliğe rastlanmaz fakat Goffman, kategoriler altında tanımlanan her kurumun ortak özellikler ailesinden fazlasıyla ortak öge içerdiğini söyler. Goffman’a göre, total kurumların ayırt edici vasfı; modern toplumsal yaşam içinde bireyin, bir plan olmaksızın farklı yerlerde, farklı kişilerle, farklı otoriteler altında gerçekleştirdiği uyuma, eğlenme ve çalışma pratiklerinin, total kurumlar için söz konusu olmaması bu sınır ve ayırımın, silikleşmesi, belirsizleşmesi ve hatta ortadan kalkmasıdır (Goffman, 2015, s. 16-18). Total kurumlar için tanımlayıcı bir şema yapmak epey güç olsa da ortak özellikler şemasının bu konuda kullanışlı bir çerçeve sunduğunu söyleyebiliriz. Bu şema ortak özellikler kümesine odaklanmamızı mümkün kılar. Total kurumların ortak özellikler taşıması, amaç ve hedeflerinin ortak olmasındandır.

Foucault, yerel ve marjinal bir sorun olarak gördüğü hapishanelerin sarsıcı etkilerine dikkat çeker. Ceza sistemi, iktidarın en açık şekilde kendisini gösterme biçimidir. Birini hapse atmak haklarından ve özgürlüklerinden yoksun bırakmak, iktidarın en ölçsüz tezahürleridir. Foucault, hapishaneleri iktidarın en açık şekilde, maskesiz bir biçimde kendini gösterdiği mekânlar olarak betimler. İktidar, cezalandırmakta kendini öylesine haklı ve meşru görür ki, bunu yaparken kendini maskeleyemeye ve gizlemeye ihtiyaç duymaz. İktidar, maskeleyemeye ihtiyaç duymadığı zorba yüzünü hayasızca sergiler, ancak büyüleyici bir biçimde bu yüz saf ve temiz görünümüldür. İktidarın bu zorbalığı, iyiliğin kötülük karşısında ya da düzenin düzensizlik üzerindeki katı tahakkümü olarak tezahür eder (Foucault, 2011b, s. 34-35). İktidar, dışarıda olanlara da Bourdieu’nun kavramsallaştırmasıyla “simgesel şiddet”i kitle iletişim araçları yoluyla ve daha inceltmiş tekniklerle uygulamaktadır.

Total kuruma yerleşik bir kültürle dahil olan birey, içeride kurumun özgün kültürüyle bir etkileşime girdiği andan itibaren içerideki kalış süresine bağlı olarak dış dünyayla olan bağı kopmakta ve kendi dünyasının yerleşik kültürünün yerine, kurum kültürü ikame edilmektedir. Kişi için, içeride olmak ile dışarıda olmak arasındaki ayrım belirsizleşir. Total kurumlar, bireyin yerleşik kültürü ile kurum kültürü arasında yarattıkları gerilimi stratejik bir araç olarak kullanırlar. Kişinin sabit toplumsal düzenlemelerle dışarıda inşa ettiği benlik dünyası, içeride alçaltma, aşağılama ve küçük düşürülme süreçlerine sistematik olarak maruz kalır. Kişinin benliğini zayıflatma süreçleri total kurumlarda oldukça standartlaştırılmış düzenlemeler içerir. İçerisi ile dışarı arasındaki örülü kalın duvarlar, benlik eksiltilmesinin ilk bariyerleri işlevini görür. Bu bariyerler, kapatılan kişiye dışarıda sahip olduğu toplumsal rollerin dışarıda kaldığını hatırlatan utanç duvarları gibidir (Goffman, 2015, s. 25-28). “Dışarıda” inşa edilen benlik kavrayışı sistematik aşağılamaya maruz kalırken, maddi/manevi varlığının dokunulmazlığı bozulurken, kişisel vitrininin bir parçası olan ve kimlik setini oluşturan kişisel eşyalar bireyin elinden alınıp “çırılçıplak” bırakılırken, yerine ikame edilen şeyler kurumun tek tip eşyaları, kuralları ve otoritesidir. Birey artık oldukça idealleştirilmiş standartlar doğrultusunda düzenlenmiş ıslah programına hazır hale getirilmiş olur (Goffman, 2015, s. 32-33). Ait olduğu yerleşkesinden ve yerleşik kültüründen koparılan bireyin, benliği ve kişiliği soyularak topluma yeniden kazandırılma hedefi beraberinde yeni sorunları doğurabilir. En önemli sorun, bireyin kendini artık hiçbir yerin yerlisi görememesidir. Böylece, bireyi kuşatan bu yersizlik hissinin, bireyin benliğinde yerleşik bir duygu olarak onu hapsedmesidir.

Goffman’a göre, total kurum sistematik aşağılama ve yıldırma sürecine maruz bırakarak benlik kavrayışını sarstığı, benliğini soyduğu bireye, yarı resmi “ayrıcalık sistemi” uygulamalarıyla yeni bir benlik giydirebilir. Az sayıda verilen ödül ya da ayrıcalıklar, kurum kurallarına bedenen ve ruhen itaat koşuluyla lütfedilir. Bunun yanısıra kurallara uymayanlara verilen ceza, ayrıcalıkların geçici veya kalıcı olarak askıya alınması ya da bu ayrıcalıklara mazhar olma hakkının yitirilmesini içerir. Cezalar ve ayrıcalıklar total kurumda karakteristik bir örgütlenme biçimi iken, kapatılan kişinin dünyasında, dışarıda çoğunlukla hayvanlara ve çocuklara uygulanan bir şey olarak bilinir. Total kurumlarda tanınan çeşitli ayrıcalıkların toleransla ya da değerlerle ilgisi yoktur. Ayrıcalıklar, kişinin normal şartlarda katlanmak zorunda kalmayacağı yoksunlukların, yokluğudur. Örneğin; daha iyi bir oda, yatak, koğuştaki kahve içme lüksü, nezaret edilmeden koğuştan çıkma, nezaketle ya da saygıyla davranılmak gibi. Goffman, total kurumlarda ikincil ayarlamalar olarak adlandırdığı, çalışan personeli doğrudan zorlamayan, fakat kapatılanların yasak tatminler elde etmesine ya da yasak olmayan tatminleri yasak araçlarla elde etmelerine izin veren pratiklerin, kapatılan kişilerde çevresi üzerinde bir miktar denetim kurma ve başına buyruk davranma duygusu yaşattığını, bu yönüyle ikincil ayarlamaların benlik için neredeyse sınımlanacak bir çeşit barınak ikame ettiğini belirtir (Goffman, 2015, s. 59-65). Total kurum ayrıcalıklar sistemi sayesinde kendine kapatılan kişilerden işbirlikçiler devşirerek, kolektif dayanışmayı engeller. Total kurum kapatılan kişiler arasında kolektif bilincin gelişmesini tehlikeli bulur ve bunun oluşumuna izin vermez. Kolektif bilinçlenmenin neden olabileceği olası isyan ve ayaklanmaları da işbirlikçilerin iş birliğiyle bertaraf etmiş olur. İşbirlikçiler, total kurumun “*böl, parçala, yönet*” stratejisinin bir ürünüdür.

Goffman, bu ayrıcalık sistemi ve aşağılama süreçlerine maruz kalan kapatılanın bu koşullara karşı geliştirdikleri bir dizi uyum stratejileri olduğundan bahseder. Bunlardan ilki, kapatılanın doğrudan doğruya kendisine yönelik gerçekleşen olaylar haricinde, herkesten uzaklaşması ve olaylara dışarıdan bir gözle bakması olarak adlandırılan “*durumsal geri çekilme*” dir. İkincisi, kapatılanın kurum personeliyle iş birliği yapmayı açıkça reddettiği “*uzlaşmaz hat*” tır. Üçüncüsü, kurum tarafından dış dünyayı temsilen sunulan deneyimlerin, içerisi ve dışarı arasındaki gerilimi azaltması, kapatılana bir yuvaya ait olmanın yarattığı rahatlığın yerleşme duygusunu tetiklemesidir. Total kuruma ortamına uyum sağlamanın dördüncü yolu, “*dönüşüm*” dür. Kendisini kapatan resmi görevlilerin ve kurum personelinin kapatılanlara bakışını

benimseyerek mükemmel kapatılmış kişi rolüne bürünmesidir (Goffman, 2015, s. 71-73). Psikolojide indirgemeci bir biçimde kişisel özelliklere (özellikle zeka) ve çevresel koşullara bağlı olarak uyum sağlama yolları öngörülmektedir. Kişinin uyum sağlama stili, kişisel özelliklerine ve şartların gereklerine bağlı olarak değişebilmektedir. Kişisel özelliklerin uyum sağlamadaki etkisi, uyum sağlama yeteneğini öznel ve özgün bir deneyime dönüştüren etmendir. Dolayısıyla grup içinde ortama uyum sağlayanlar kadar, ortama ayak uyduranların varlığı da söz konusudur. Goffman'ın öngördüğü uyum stratejilerinden, *durumsal geri çekilme* ve *uzlaşmaz hat*, kapatılanların ortama ayak uydurma olarak nitelendirilebilecek bir uyum stiline karşılık gelebilir. Diğer taraftan kapatılanlar için içerisi/dışarıyı ayırımının ortadan kalktığı *yerleşme* ve kapatılanın, kendini kapatanın gözünden mükemmel kapatılmış rolünü benimsemesi, kişinin ortama uyum sağlama stiliyle açıklanabilir. Ancak ortama uyum sağlama ile ortama ayak uydurma arasında, geçişliliğe izin veren ince ve belirsiz çizginin varlığı, keskin bir ayrımı güçleştirmektedir.

Total kurumlar kendilerini kamuya genellikle, rasyonel olarak tasarlanmış ve resmi olarak onaylanmış amaçları gerçekleştirmenin etkili bir aracı olarak takdim ederler. Sıkça başvurdukları argüman ise, kapatılmış kişilerin ideal standartlar doğrultusunda ıslah edilerek disipline edilmesidir. Çalışanlar, total kurumun kurallarını bürokratik bir disiplin içinde uygulayarak, kapatılan kişinin her etkinlik zamanını düzenlemekte, kapatılan kişiyle ilgili etki ve tepkileri sürekli kayıtlamaktadır (Goffman, 2015, s. 85-86). Total kurumların meşruiyeti kendilerini yasaları tatbik eden rasyonel bir denetim aracı olarak sunmasından gelir. Total kurum, ıslah eden, topluma kazandıran yönünü ön plana çıkarmaktadır. Kamuculuk vurgusuyla, kendini kamu yararı sağlamanın etkili bir aracı olarak takdim etmiş olur.

Goffman, total kurumun kapatılan kişilerle ilgili varsayılan yorumlayıcı şemasının, kuruma giren kişinin kurumun kuruluş amaçları doğrultusunda kontrol altına alınması gereken türden bir kişi olduğunun ilk elden kanıtı şeklinde işlediğini belirtir. Siyasi tutuklu hain olmalı ki mahkum olmuş, hapishanedeki yasaları ihlal etmiş ki kapatılmış, akıl hastanesindeki kişi deli olmalı ki hastaneye yatırılmış, öyle olmasaydı neden kuruma gelmiş olsunlar ki?. Goffman, bu etiketlemeyi otomatik olarak yapılan basit bir isim takma meselesi olarak görmez. Bu etiketlemeyi, toplumsal denetimin temel araçlarının merkezinde yer alan bir şey olarak görür (Goffman, 2015, s. 95). Etiketleme teorisi ile ilgili David Rosenhan'ın bir çalışmasında yürüttüğü klinik deney, Goffman'ın teorisini destekler niteliktedir. Deney kapsamında sekiz sağlıklı insan farklı hastane ve farklı psikiyatristlere gidip “ben birtakım sesler duyuyorum” der. Bunun dışında bir rol yapmazlar, hatta hayat hikayelerini doğru bir biçimde anlatırlar. Deneklerin hepsi şizofren teşhisiyle hastaneye yatırılır. Denekler hastanede normal davranır ve şizofren rolü oynamazlar. Denekler bir süre sonra artık ses duymadıklarını söyler, hatta gündelik yaşamlarını not alırlar. Ancak yaptıkları her şey şizofren belirtisi olarak görülür. Doktor ve hastane çalışanları deneklerin şizofren olmadıklarını fark etmezler. Deneklerin şizofren olmadıklarını fark eden tek bir grup vardır onlar da hastanede yatan gerçek şizofrenlerdir. Becker, bilim insanlarının belirli bir davranışa ya da kişiye vurulan “sapkın” etiketini sorgulamadıklarını, aksine verili kabul ettiklerini öne sürer. Bu tutum, etiketlemeyi yapan grubun diğerlerini hem teyit eden hem de pekiştiren bir işlevselliğe sahiptir (Becker, 2015, s. 26).

2. Disipliner kurum

Michel Foucault, hapishaneler başta olmak üzere bireyleri dış dünyadan uzun bir süre boyunca tecrit edildikleri kurumlar üzerinde önemle durmuştur. Bu tür kurumlar, bireyleri dış toplumsal çevreden yalıtarak, kapatırlar. Hapishane, gözetimin temel karakteristiklerinin ayrıntılarıyla sergilendiği yerlerdir. Hapishanelerin diğer tür kurumlar arasında en ayırıcı özelliği, kapatılanların davranışları üzerinde ağır ve yüksek denetim kurma kabiliyetidir. Foucault, hapishanelerin fabrikaları, okulları, hastaneleri andırması ya da fabrika, okul veya hastanelerin hapishaneleri andırmalarını olağan bulur. Foucault, modern hapishanelerin kökenini panoptikona dayandırır. Panoptikon, çemberini hükümlülerin hücrelerinin oluşturduğu daire şeklinde olan ve

merkezinde uzun bir gözetleme kulesinin bulunduğu kapatılma mekanlarıdır. Panoptikon tasarımının hedefi, kurum personelinin kendileri görünmeden kapatılanları görebilmesi ve kapatılmış kişilerde sürekli izlendikleri hissini yaratmaktır. Günümüzdeki hapisanelerin çoğunluğu belirgin bir biçimde panoptikonu andırmaktadır. Foucault'nun gözetlemenin modern toplumdaki rolü konusundaki öngörüsü iletişim ve bilgi teknolojilerinin katkısıyla daha da önemli hale gelmiştir (Giddens, 2012, s. 696-697).

Foucault, *Hapishanenin Doğuşu* (1992) adlı kitabında “Azap” bölümü alt başlığı olan “Mahkumların Bedeni” kısmında modern devletin modern kurumlarından biri olan hapisanelerden önce, cezalandırma pratiğinin kişiye suçlu damgası vurulmasıyla birlikte çeşitli azaplardan geçirilerek, halka açık yerlerde idam cezasının nasıl infaz edildiğini ayrıntılı bir şekilde betimler. O dönemde işlenen suçların nitelikleri göz ardı edilmekte ve suçlar için çoğunlukla öngörülen ceza olan idamın infazına kadar kişiye bir tür ön ceza olarak azap çektirilmekteydi. Cezanın uygulama alanı fiziki bedendi. Cezanın infazı halka açık yerde ve halkın katılımı sağlanarak gerçekleştirilmekteydi. (Foucault, 1992, s. 3-6). Cezanın infazı adeta Bahtin'in karnavalındaki cümbüşe dönüştürülerek, seyirlik bir sahne gibi sunulmaktaydı.

Disipliner kurum, kavramı Foucault'nun 1975'de yayınladığı *Hapishanenin Doğuşu* adlı kitabından beri kullanılan bir kavramdır. Kapatılmanın, 18.yüzyılda Avrupa'nın birçok yerinde bir toplumsal yaptırım aracı olarak kullanılan alışılmışın dışında bir uygulama olduğunun altını çizer. Örneğin; tutkular, içgüdüler, anormallikler, sakatlıklar, uyumsuzluklar, sapkınlıklar yargılanmaya başlanmış ve ceza bedenden çok ruha yönelik olarak uygulanmıştır. Yargılamaya neden unsurlar olarak Foucault bunları cezanın arka planındaki gölgeler olarak adlandırır. Bu gölgelerin cezalandırmasında, suçluyu yasalara saygı duyarak yaşamasını sağlamayı, bireyi denetlemeyi, onu toplum için tehlikeli olma halini ortadan kaldırmayı, suç eğilimini azaltmayı hedefleyen ve ancak bu değişimin sağlanmasıyla sona erebilen, “güvenlik önlemleri” çerçevesinde icra edilen cezalandırma pratikleri olduğunu söyler (Foucault, 1992, s. 21). Foucault, *Klasik çağda Deliliğin Tarihi* eserinde hukuksal iktidarla disiplinci iktidar arasındaki ortak yönleri odaklanır. Delinin hem hukuksal hem disiplinci iktidarda nasıl dışlandığını ayrıntılarıyla betimler. Disiplinci iktidar deli, suçlu, sapkın ya da anormal olanı önce dışlar, sonra ıslah etmek amacıyla bu dışlamanın fiziki aracı olan mekanlara kapatır ya da kişiyi sürekli gözetim altında tutarak işlevsiz hale getirir. Disiplinci iktidar, bireyi topluma kazandırmak için onu yeniden formatlayarak topluma yararlı bir birey haline getirme iddiası taşır (Foucault, 2000).

İktidar, özgürlük üreterek ve birey olarak özneyi devreye sokarak, insanın boyun eğmesini sağlar. Bireyleşme, modern biyo-iktidarın boyun eğme biçimi ve toplumsal yaşamın hücrelerine nüfuz etmesinin bir aracıdır. Çünkü bireyleşme özne ve eyleminin, istek, düşünce ve arzunun yönetilmesi olarak kendini gösterir. Bu bakımdan bireyleşme, toplumun içeriden sivil denetiminin en etkili aracı konumundadır (Hülür, 2009a s. 116). Ancak iktidarın bireyleştirmesinin temelinde belirli suç ve ceza pratikleri bulunmaktadır. Özellikle disiplinsel iktidarın gelişimiyle birlikte bireylere özgü birtakım yaklaşımların ortaya çıkışı ve bireyin kişiliği ve eğilimleri araştırılan ve soruşturulan bir nesne haline gelmesi bu sürecin belirleyici yönüdür. Bu açıdan, Foucault'ya göre “suçlar ve kabahatler adı altında hep yasa tarafından tanımlanmış, hukuki nesnelere yargılanmaktadır; ama aynı zamanda tutkular, içgüdüler, anormallikler, sakatlıklar uyumsuzluklar” da yargılanmaktadır (Foucault, 1992, s. 21). Foucault yargılananların bunlar olmadığına yönelik itirazları kabul etmez ve şunu söyler; “yargılananlar ve cezalandırılanlar bal gibi onlardır, nedenlerin arkasında yer alan gölgelerdir” (Foucault, 1992, s. 21). Mahkemede ruha yapılan aşırı vurgu, onu da suçla birlikte yargılamak ve cezaya dâhil etmek amacıyla yapılmaktadır. Bu durumda cezanın hedefi ve nesnesi bireyin bedeni ve ruhu olmaktadır.

Foucault, *Gözetlemek ve Cezalandırmak* kitabında “mikro fizik” kavramını ortaya atar. Foucault, mikro sosyolojik yaklaşımın bir gereği olarak, büyük yazarları değil, tanınmamış yazarlar veya çocuk bakıcılarının günlükleriyle ve çoğunlukla küçük insanlar, küçük buluşlar,

küçük fikirlerle ilgilenmiştir. Foucault, bu bağlamda mahkûm arabasının icadının paratonerin ya da buharlı makinanın icadı kadar bilinmemesi ve önemli bulunmamasına dikkat çeker ve mahkûm arabasının icadının, buharlı makinanın icadı kadar önemli bir buluş olduğunu belirtir. Mahkûm arabasının buharlı makinanın gölgesinde kalan bir buluş olmasına karşı çıkar. Foucault düşüncesinde iktidar yasaklayan değil, toplumu şekillendiren bir olgudur (Akay, 2000, s. 33).

Foucault 150 yıldır yapılan ceza hukuku reformu adı altındaki düzenlemelerle formüleleştirilen “özgürlükten yoksun bırakma cezasının temel hedefi, mahkûmun ıslah edilerek topluma yeniden kazandırılması” biçimindeki mottunun başarısızlığa uğradığını öne sürer. Kapatmanın, ortamdaki koparmanın, tecrit etmenin, zorla çalıştırmanın, sürekli gözetimin, kapatılanları ıslah etmeye sevk etmesini hayal eden öngörünün çöktüğünü belirtir. Foucault, yapıla gelen kapatma düzenlemelerini daha geniş ve karmaşık bir sistemin parçası olarak ele alır ve bu sistemi “cezalandırma sistemi” olarak adlandırır. Ona göre, cezalandırıcı bir sistemde yaşıyoruz, dolayısıyla reform yapılması gereken yerler hapishaneler değildir. Reform yapılması ve tartışılması gereken şey; öğrenci, memur, işçi, asker, yurttaş herkesin cezalandırıldığı ve bireyler üzerinde baskı ve tahakküm kuran cezalandırıcı sistemin kendisidir (Foucault, 2011a, s. 124-125).

Foucault, onbeşinci ve onsekizinci yüzyıllar arasında ulus bilinci ve kamuoyu gücünü domine edecek bilgi disiplinlerinden yoksun olan iktidarların, onun yerine sahip oldukları hükümlerlik hukukuna bağlı hukuksal iktidarın varlığından söz eder. Machiavelli’nin, hükümdar, halkını her zemin ve zamanda kendisine muhtaç bırakacak şekilde davranmalı ya da Hobbes’un Leviathan’da, kılıcın zoru olmadan, antlaşmaların sağladıkları güvence verilen sözlere benzer, hiçbir değeri yoktur şeklindeki hükümdara/krala yönelik önerilerinde, Foucault’un sözünü ettiği hükümlerlik hukukuna bağlı hukuksal iktidarın izlerini görmek mümkün. Hukuksal iktidar anlayışının temelinde, ülke mülkiyetinin, topraklarının kamuya değil, krala ait olduğu düşüncesi hâkimdir. Foucault bunu henüz ulus ve kamuoyu bilincinin oluşmamasına bağlar. Foucault, onsekizinci yüzyılın sonundan itibaren, artık iktidarın hükümdar ya da Leviathan olmasının iktidarı uygulamasına ve sürdürmesine yetmediğini, bunun için disiplinci-düzenleyici mikro-iktidar mekanizmalarına ihtiyaç duyulmaya başlandığını öne sürer. Bu mikro-iktidar mekanizmalarının temelinde hukuksal iktidar değil, sosyal bilimlerin ürettiği, bilgiye dayalı düzenleyici iktidar söz konusudur (Urhan, 2014, s. 229-230).

Foucault, heterotopyaları iki kategoride ele alarak inceler. İlkel toplumlarda kutsallıklarından dolayı ayrıcalıklı ve yasaklı yerler ya da içinde yaşadığı toplumla çevreyle kriz ilişkisi içinde olanlara ayrılmış yerleri kriz heterotopyaları olarak tanımlar. Foucault, modern toplumda kriz heterotopyaları örneklerinin azaldığını söyler. Kriz heterotopyaları yerini sapkınlık ve sapma heterotopyaları almıştır. Bunlar verili toplumsal koşulların tanımladığı normalin, normları dışında kalanları sapkın olarak konumlandırıldığı, huzurevleri, psikiyatri klinikleri, hapishaneler gibi kapatılma mekanlarıdır. Kapatılma mekanları bedenlerin çeşitli fiziksel ve psikolojik işkencelere uğratılarak itaatlerinin sağlandığı, sürekli gözetim altında tutularak ve gözlerden kaçırılarak, gözlerden irak yerlere konumlandırılmış heterotopyalardır (Yılmaz, 2014, s. 158). Foucault’nun heterotopyaları bağlamında kapanma ve kapatma pratiklerine dayanan mekânları ayırdığı, modern bürokratik yapıların karmaşık, akılcı ve sistematik ilişki ağlarının hâkim olduğu, kapatılma mekânlarına odaklandığı görülmektedir. Foucault kriz heterotopyaları bağlamında geleneksel topluluklardaki ötekilere yasaklı mekânlar olarak, kutsal/yasak mekânlardan söz eder. Foucault’nun kriz heterotopyaları olarak adlandırdığı kapalı mekânları ötekileri kapatmak gibi bir işleve sahip olmadığından daha çok ‘kapanma’ pratikleri olarak değerlendirilebilir. Buradan yola çıkarak geleneksel kapalı mekânların çoğunlukla ‘kapanma’ ağırlıklı olduğu söylenebilir. Foucault, günümüzde kriz heterotopyalarının yerini sapma heterotopyalarının almakta olduğunu ve sapma heterotopyalarının; normdan ve normal olandan sapan anormal kişileri, normlara uymalarını sağlamak ve normalleştirmek üzere yerleştirildikleri mekânlar olduğunu söyler (Nakıboğlu, 2015, s. 384).

17. yüzyılın sonundan itibaren denetim toplumuna geçilmesiyle beraber, disiplinler kurumlar sadece hapishaneye sınırlı kalmayıp toplumsal yapının tümüne yayılmışlardır. Goffman'ın kurumsal bir analize tabi tuttuğu kapatılma mekânlarını, Foucault kurumun dışına çıkarır. Disipliner kurum, Foucault'nun kavramsallaştırması açısından sadece kapatılma mekânlarının iç isleyişi, mimari yapısından öte, söylemleri ve ideolojik öncülleri de içerir. Foucault'ya göre, disiplinler kurumun “klinik” bir amacı vardır: anormal olanın ıslah edilmesi yeniden eğitilerek normleştirilmesidir. Foucault *Hapishanenin Doğuşu* (1992), adlı kitabında disiplinler iktidarın “terbiye etme/ıslah etme” yönüne vurgu yapar. Foucault, burada cezadan çok, disipline edici sistemlerden bahsetmenin daha yerinde olacağını söyler. Disipliner dispozitif eşliğinde bireyi terbiye ederek, itaatkâr bedenlerin yeniden üretilmesidir söz konusu olan. Cezaevi bu üretimin, eğitim yoluyla uysallaştırmanın gerçekleştiği “total” bir araçtır. Disipliner iktidarda cezalandırmanın öncelikli amacı bir bedel ödetme veya baskı altına alma değil, bireyi normlara uyan itaatkâr beden haline getirerek “normleştirir” (Fırat, 2014, s. 18-19).

İnsanlar, gündelik yaşamlarında hedeflerini gerçekleştirirken eyleyen bir fail konumundadırlar. Ancak, insanlar bu eylemlerini onları yönlendiren, etkileyen bir düzenin baskısı altında gerçekleştirmektedirler. Bu bazen ilişki kurduğumuz insanlar, bazen uymak zorunda olduğumuz yasa ve kurallar ya da inançlarımızın öngördüğü yasaklar olabilir. Bizim dışımızda olan ancak bizi yönlendiren ve etkileyen her olgu, süreç, ya da mekanizma aslında bizim üzerimizdeki toplumsal iktidarlarımızdır. İktidar, bu anlamda, toplumsal yaşamın her alanında örneğin; alışverişte, spor salonunda, metroda, ibadethanede, okulda var olan bir süreçtir. İktidar iki kişinin bir arada olduğu hemen her yerde düşünme ve davranma biçimini etkileyen ve yönlendiren bir uyarıcı olarak varlığını hissettirir. Bireyin bu gerçeği göz ardı ederek toplumsal yaşamda var olması zordur. Bu bakımdan iktidar; ilişkisel, asimetrik, verili olduğu kadar öğrenilen ve üretilebilen bir şeydir. Toplumsal alanın nerdeyse tümünü etkisi altına alan etkileme gücü, otoritesi ve siyasi içeriğiyle bilinen iktidar olgusu, onu besleyen diğer toplumsal iktidarlardan bağımsız değildir. En güçlü siyasi iktidar bile, toplumun norm ve değerlerini göz ardı edemez. Bu norm ve değerler, aslında her biri etki alanı ve gücüne göre birer iktidardır ve diğer iktidar biçimleriyle ilişki halindedir. Birey, gündelik yaşamında siyasi iktidardan daha çok, değişik iktidar biçimleriyle örülü bir hayatı deneyimlemektedir. Etki oranı ve gücü değişen, kaynağı ve aracı farklılaşan gelenek, görenek, âdet, değer, kültürel ve hukuki normlar ya da toplumsal yapı unsurları olan kurumlar, bireyin düşünce ve davranış biçimlerini belirlerken, kendi iktidarlarını dayatmaktadır (Şentürk, 2014, s. 128). Bu gerçeğe değinen Foucault'ya (2005, s. 145) göre, toplum “sadece tek bir iktidarın uygulandığı üniter bir gövde değildir; bir toplum, gerçekte, farklı ama gene de spesifiklerini koruyan iktidarların yan yana gelmesi, ilişkisi, koordinasyonu ve hiyerarşisidir.” Foucault, iktidardan bahsedildiğinde insanların aklına siyasi bir yapı, hükümet, hâkim bir toplumsal sınıf ya da köle efendi ilişkisinin geldiğini söyler. O, iktidarı ilişkiler anlamında kullanır. Bu ilişki, bir kişinin başkasının davranışlarını yönlendirmeye çalıştığı ilişkidir. Bu ilişkilere farklı biçimlerde ve düzeylerde rastlanabilir. Foucault iktidar ilişkilerini sabit olmayan, hareketli ve değişen ilişkiler olarak öngörür (Foucault, 2005, s. 235). İktidarın toplumsal yaşamın her alanına sızması görünürlüğünü maskeleyen ve iktidarı soyutlamaktadır. Bireylerin iktidar ilişkilerini politik güç ilişkileriyle açıklama eğilimi, iktidarın kendini maskeleyeninden kaynaklanmaktadır.

Foucault'nun iktidar ilişkilerine yönelik değerlendirmelerinin özgün boyutlarından biri, söylemi kurucu bir unsur olarak öne çıkarması ve onu tutarlılık yönüyle tanımlamamasıdır. Ona göre özne, iktidar ilişkilerinin dışında var olamayacağı gibi, söylemden kopuk bir iktidar ilişkisinden de söz edilemez. Gramsci'ye göre rızaya dayalı egemenlik/iktidar hegemonik bir bloktur ve farklı sınıflar/ara sınıflar açık bir şekilde buna razı olurlar. Foucault'a göre ise iktidar, sadece ne üretim ilişkilerinin ne de sınıf mücadelelerinin bir ürünüdür. Gramsci bu anlamda alt yapı ile üst yapıyı yan yana konumlar, Foucault iktidarı rızayla ilgili görmez. Foucault'ya göre ne küresel olarak kümelenmiş ne de dağılmış biçimde bir iktidar söz konusu değildir. Sadece

birilerinin başkalarına uyguladığı iktidar vardır (Eroğlu, 2016, s. 44).

Foucault, üç farklı iktidar kavramsallaştırmasında bulunur. İlk iktidar kavramsallaştırması; “devletin merkezi gücünü yaptırım yoluyla kullanması ve kanunlara itaati sağlamaıyla kurulan iktidardır.” Yaptırımın içeriğini yasalarla tanımlanmış suç ve ceza oluşturur. Amacı iktidar egemenliğinin icrasıdır. İkinci iktidar kavramsallaştırmasında *Hapishanenin Doğuşu* adlı yapıtıyla birlikte tartıştığı disiplinler teknikler daha önceki “egemenlik paradigmasından farklı bir iktidar pratiği ortaya çıkarmaktadır.” Öncesinde egemenlik paradigması, korku salma ve iktidarı görünür kılma üzerine kurgulanmışken, disiplinler tekniklerle birlikte “artık bakılan iktidar değil, iktidara tabi olan -olması istenen- öznelardır.” Foucault’ya göre disiplinler teknikler, belli bir standartlaşma yaratarak, bireylerin normlara uygun olarak davranmalarını sağlar. Hapishane hastane, kışla, okul gibi yapılarda uysal ve itaatkâr bedenler üretilmesini hedefler. Foucault üçüncü kavramsallaştırmasında, sanayileşmenin yarattığı ivmenin etkisiyle, egemenlik paradigmasının yerini, iki farklı iktidar mekanizmasının aldığını öne sürer. “Bunları disiplin ve düzenleme olarak ayırtırmaya çalışır. Disipliner iktidar beden siyaseti üzerinden kurulur.” Foucault’nun biyo-politika adını verdiği şey bedeni değil, hayatın kendisini düzenlemeyi amaçlar (Gambetti, 2008, s. 2-3).

Foucault’nun disiplin toplumunun bir parçası olarak ortaya koyduğu panoptik toplum modeli, Weber’in toplumsal yaşamı hapishaneye benzettiği “demir kafes” nitelemesiyle paralellik gösterir. Hapishane toplumu metaforu disiplinler teknikler, kurum ve teknoloji odaklı denetime gönderme yapar. Weber’in rasyonel denetimin cisimleşmiş hali olan bürokrasi sadece örgütsel yapıyla ilgili değildir, aynı zamanda modern iktidarın gündelik yaşam pratiğini de kapsar. Modern devletin merkezi kayıt tutma ve hesaplama pratikleri aracılığıyla insanlar artık eş zamanlı olarak bireyleştirilebilmiş ve nesneleştirilebilmiştir. Foucault, bu merkezi kayıtlama pratiğini nüfus yönetimi bakımından önemli bulur. Merkezi kayıtlama sistemi sayesinde hapishane, hastane gibi kurumlar kayıtlama yoluyla bireylerin öznelliklerini ve benlik bilgilerini inşa ederek onları denetlemekte ve disipline etmektedirler (Hülür, 2009a, s. 123). Vurgulanması gereken en önemli noktalardan biri, iktidarın bireyselleştirme ve bireyselliklerin üretilmesine dayalı olarak varlığını sürdürdüğüdür. “Günlük yaşamın içeriğinin git gide daha fazla göre-bilme teknolojilerinin nüfus alanına girmesi ve tüketimin görsel imgeleri daha fazla bağımlı hale gelmesi bireylerin kendi benliklerini, ruhlarını içinde buldukları gözetimsel denetimin işleyişini genişletmektedir” (Hülür, 2008b, s. 185). Bireyler, eylemleri ve düşünceleri üzerinde etkili olan normalleştirici söylemler ve pratikler yoluyla iktidarın işleyişinin aracı olarak rol oynarlar. Dolayısıyla iktidar bireylerin üzerinde kısıtlayıcı ve baskılayıcı bir rol oynamaz, aksine onların gönüllü katılımıyla nüfus alanını sürekli genişletir. İktidar, bireysel bedende ve toplumsal ilişkiler ağının içinde bir tür simbiyotik yaşamla varlığını sürdürmektedir. İktidarın bu simbiyotik yaşamdan sağladığı en büyük yarar, bireysel ve toplumsal yaşamın her alanına nüfuz edebilmesi ve meşruiyet kazanmasıdır.

3. Kamp

1980’li yılların sonuna doğru kapatılma mekânlarını teorik açıdan farklı bir yaklaşımla ele alan düşünür Giorgio Agamben’dir. Tarihsel olarak ilk kamplar İspanyollar tarafından sömürgelerdeki halk ayaklanmalarını kontrol altına almak amacıyla 1896 yılında kurulmuştur. Bu kamplar bir tür “toplama kampları” olarak adlandırılabilir. Bu kampların en önemli özelliği, halk ayaklanmalarına karşı kurulmuş olmasıdır. Dolayısıyla, toplama kampları olağanüstü hukukun ürettiği kurumlardır (Agamben, 2013, s. 199). Agamben’e göre, egemen kişinin hukuk düzeninin hem içinde hem dışında bulunması egemenliğin bir paradoksudur. Hukuk düzeninin egemen kişiye, istisnai durumları belirleme ve dolayısıyla yürürlükteki hukuk düzenini askıya alma yetkisi vermesi, egemen kişinin hukuk düzeninin hem dışında hem de o düzene de ait olmasını mümkün kılar. Bu yetki egemen kişiyi hukukun dışında tutar ve egemen kişiye hukuk düzeninin sınırlarını belirleme konusunda nihai karar mercii yapar. Schmitt bu yapıyı “*istisna*” olarak

kavramsallaştırır. İstisna, genel kuraldan dışlanan münferit durumlara göndermede bulunur. İstisnai olan şey kuralla ilişkisi kopan değil, kuralın askıya alınması halidir. Bu bakımdan istisna, “dışarıya terk edilen bir şey değil, dışarıda (ex-capere) tutulan bir şeydir.” Kuralın kendisini askıya alarak oluşturduğu istisna, süreç içerisinde istisnanın kendisi bir kural haline geliyor. Böylelikle egemenin kararı, paradoksal bir biçimde yasa koymak için yasa ihtiyaç gerektirmeyen bir niteliğe dönüşmüş oluyor (Agamben, 2013, s. 25-29). Kampın ilk ortaya çıkışını daha gerilere götürmek de mümkün olabilir. Şöyle ki İslam tarihinde, Mekke’de Müslümanlara üç yıl boyunca uygulanan ve literatürde ambargo/boykot olarak adlandırılan kuşatmanın nitelikleri Agamben’in kamp kavramsallaştırmayla örtüşmektedir. Mekke egemenlerinin, Müslümanlarla siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkisizlik kararı, hukuktan doğmayan aksine hukukun askıya alındığı yasadışı yasa gücünün dayattığı bir uzamdır. Müslümanlar bu ilişkisizlik kararıyla, dar bir alana sıkıştırılmış ve siyasi statüleri yok sayılmıştır. Mekke egemenlerinin Müslümanları tecrit etme ve ilişkisizlik kararı onları yavaş bir ölüme terk etmesi anlamına gelmektedir.

Agamben (2006), istisna halinin tıpkı iç savaş, ayaklanma, direniş gibi ikircikli ve belirsiz bir sınır çizgisinde ve siyasi olanla hukuki olanın kesişme noktasında paradoksal bir biçimde konumlandığını söyler. İstisna halinin paradoksal yapısı, yasal niteliği olmayan şeyin, yasal nitelik haline gelmesinden kaynaklanır. Agamben, hukukun askıya alınarak özneyi bünyesine dahil ettiği özgün bir yapı olan istisna halinin doğrudan biyo-politik uygulamasına örnek olarak ABD’nin 13 Kasım 2011 tarihli askeri bir buyruğunu gösterir. Bu talimat, “terörist faaliyetlere karıştığından şüphelenilen ABD yurttaşı olmayan kişilerin” alıkonulması ve yargılanmasıyla sonuçlanmıştır. Bireyin tüm hukuki statüsünün radikal bir biçimde ortadan kaldırılması, Nazilerin Yahudilere yaptıklarıyla dahi kıyaslanamaz çünkü der, Agamben "hiç olmazsa Yahudiler, Yahudilik kimliğini koruyabilmişlerdi." (Agamben, 2006, s. 12). Yahudilere yapılanlardan daha ağır olanı Guantanamo’da tutuklulara yapılır. Bu buyruk kapsamında tutulanlarda çıplak yaşam, en üst belirsizlik düzeyine ulaşır. Kamp, tahakküm ve baskı altına aldığı insanları suç ortağı yapabilmek için her türlü aracı kullanır. Yasasızlığın yasa olduğu uzamda suçun tanımı da flu bir hal alır. Suç duruma ve koşullara göre değişen bir keyfiyete dönüşür. Dolayısıyla kamp, keyfi uygulamaların hüküm sürdüğü, şiddet ve korku ikliminin hakim olduğu yerlerdir.

Agamben, istisna halinin kural haline geldiği her geçen gün, istisna halinin istisnai bir önlem olmaktan çıkacağını ve bir yönetim tekniği olarak kendini göstereceğini öne sürer. Agamben, olağanüstü ve acil durum koşullarına bağlı olarak çıkarılması gereken bu nitelikteki yasaların, yasa ile düzenleme arasındaki hiyerarşiyle teknik olarak çelişeceğini ve salt parlamentoya ait bir yetkinin hükümete devredilmesi anlamına geleceğini söyler. Hükümet bu yetkinin kapsamını genişleterek olağanüstü hâl yetkisine çevirebilir ya da olağanüstü hal yetkisini, olağan hal yetkisi olarak kullanmaya başlayabilir. Bir kapatılma mekânı olarak Kamp’ı inceleyen Agamben, kampların yaygın inanın aksine, cezaevleri hukukunun dönüşümü veya gelişiminin bir sonucu olarak ortaya çıkmadığını öne sürer. Kamp, hukuktan değil istisna hâlinde doğan ve hukuk düzeninin askıya alınarak inşa edildiği kapatılma mekanlarıdır. İstisna hali, yasadışı bir yasa gücünün söz konusu olduğu bir yasadışılık uzamı (Agamben, 2006, s. 50), kamp da istisna hali kural olmaya başladığında ortaya çıkan uzamdır. Kamp yaşamı, hukuki korumanın olmadığı, içerisi ve dışarı, istisna ve kural, meşru ve gayri meşru arasındaki ayrımın silikleştiği bir alana karşılık gelir. Kamp, biyo-politik uygulamalarla *homo sacer*’in maruz kaldığı vahşetin suç sayılmadığı kapatılma mekanlarıdır (Agamben, 2000, s. 60). Biyo-politik iktidarın “biyo” su bedene ve disiplinci iktidara, “politik”i nüfusa (insanların yaşamlarına) ve düzenleyici iktidara vurgu yapar.

Kampın nasıl bir yer olduğunu anlamak için, istisnai hal ile kamp arasındaki kurucu bağın doğru anlaşılması gerekiyor. Kamplar tüm Avrupa’da yeni vatandaşlık yasalarının çıkarılması ve bazı vatandaşların vatandaşlıktan çıkarılmasıyla ortaya çıkmıştır. Burada bir yeniden siyasi inşa söz konusudur. Çünkü iktidar yeni vatandaşlık yasaları ile vatandaşlık statüsünün içinde ve dışındakileri yeniden belirlemekte, statünün sınırlarını ve kapsamını çizmektedir. Bu aynı

zamanda yeni bir siyasal/kamusal alan kurulması anlamına da gelmektedir. Burada göz ardı edilmemesi gereken husus bu yeniden belirlenim esnasında eski yasaya göre vatandaş olan kimselerin, yeni yasada bu haklarını yitirebilmeleridir. Siyasal sistem boşluğu düzenleme, ya da belli bir düzeni olan yerleştirmenin peşinde değildir. Yaptığı şeyi düzen ile yerleştirme arasındaki bağı koparmak, Agamben'in ifadesiyle bütün düzen ve kuralları içine alabilen "yersizleştiren bir yerleştirme" mekanları tasarlamaktır (Agamben, 2013, s. 208-209).

Agamben'e göre kamplarda gerçek ile hukuk, kural ile uygulama ya da istisna ile kuralı birbirinden ayırmak asla mümkün olmamakla birlikte kampın kendisi bu ikilikleri sürekli birbirinden ayıran mekanlardır.

Eğer kampın özü istisna durumunun somutlaştırılmasına ve çıplak hayat ile hukuk kuralının bir belirsizlik eşliğine girdiği bir mekânın yaratılmasına dayanıyorsa o zaman şunu kabul etmek zorundayız. İçinde işlenen suçlar ne kadar farklı olursa olsun, adı ne olursa olsun ve nerede olursa olsun böyle bir yapının inşa edildiği her yerde bir kampla karşı karşıyayız demektir. (Agamben, 2013, s. 207)

Agamben, *Tanık ve Arşiv* (1999) adlı eserinde, Levi'nin kampta yaşadıklarına dair tanıklıkları üzerinden tanık kavramını sorgular. Levi'nin, onu hayatta tutan şeyin tanık olma düşüncesi olduğunu söylemesi ancak tanık olduklarını yazdıktan sonra bu kez tanıklık ettiği için değil ama hayatta kaldığı için suçluluk duyduğunu belirtmesine gönderme yaparak tanıklığın paradoksal yanını vurgular. Agamben Latince'de "tanık" anlamına gelebilecek iki sözcüğün varlığına dikkat çeker. İlki, bir duruşma veya davada hasımlar dışındaki üçüncü taraf olan kişiyi (tertis), ikincisi bir şeyi deneyimlemiş kişiyi (supertes) ifade eder. Agamben, Levi'nin üçüncü taraf olmadığı için tanıklığının mahkemede hiçbir değerinin olmadığını söyler. Levi amacının bir yargıda bulunmak olmadığını, yaşadıkları ve anlattıklarının yargıyı olanaksız kılan, kurbanın cellat, cellatın kurban olduğu gri bölgede gerçekleştiğini belirtir ve şöyle der: "Kurban da cellat da aynı derecede sefildi; kamplardan alınabilecek ders, sefilliğin kardeşliğidir" (Agamben, 1999, s. 15-17).

Eichman'ın kendini yasalara göre hareket eden ve devletin verdiği görevleri yerine getiren bir yurttaş olduğu yönündeki savunması esnasında kullandığı sığ, sıradan ve oldukça bürokratik dile dikkat çeken Arendt, Eichman'ın kişisel tek bir cümle kuramamasını "körü körüne itaat" duygusuna bağlar (Arendt, 2012, s. 142). Arendt, Eichman'ın komik sayılabilecek sıradanlığını, onda şeytani ve uğursuz bir derinlik arayan en kararlı insanı dahi pes ettirebilecek düzeyde olduğunu söyler. Arendt, Eichman'da gözlemlediği ne yaptığını fark edememe, düşüncesizlik ve olayları muhakeme etmekten aciz olma halini "kötülüğün sıradanlığı" olarak adlandırır (Arendt, 2012 s. 292). Kamp çalışanları vicdanlarıyla çelişen vahşeti, neden yapmış olabilirler? Çalışanlar içselleştiremedikleri pratikleri yerine getirirken otoritenin telkin ya da talimatları ne kadar belirleyici olmakta ve hangi düzeylerde etki edebilmektedir? Eichman'ın savunmasında ifade ettiği gibi, sadece otoriteye boyun eğdikleri için mi yaptılar? Bu konuda Milgram deneyinde oldukça aydınlatıcı sonuçlar elde edilmiştir. Deney, başkalarının isteklerini yerine getirmenin sorumsuzluğuna ve dayanılmaz hafifliğine dikkat çeker.

Agamben, etik olanla hukuki olan ya da dinsel olanla hukuki olanın örtük bir biçimde birbirine karıştırıldığını söyler. Sorumluluk yükümlülükle ilgilidir. Örneğin kişinin borç ilişkisine girmesi etik değil, hukuki bir davranıştır. Sorumluluk ve suç arasındaki sıkı bağlar yükümlülükle ilintilidir. Agamben, etik olduğunu düşündüğü suçunu itiraf eden kişinin asil bir davranışta bulunuyormuşcasına böbürlenmesini eleştirir. Ona göre, etik sorumluluk üstlenmek ancak buna bağlı yasal sonuçlar üstlenildiğinde bir değer taşır. Agamben, etik suçun örtük biçimde üstlenilmesiyle yasal sonuçların telafi edilmeye ve hafifletilmeye çalışılmasına karşı çıkar. O, bu karmaşanın salt Katolik öğretiyeye mal edilemeyeceğini, seküler etiğin de bu karmaşadaki payının unutulmaması gerektiğini söyler. Agamben, hukukun amacının adaleti sağlamak ya da gerçeği bulmak değil, bunlardan bağımsız olarak net bir yargıya varmanın peşinde olduğunu belirtir. Hukukun nihai hedefi bir yargıya varmak, kesin bir hüküm tesis etmektir. Ulaşılan yargı yanlış

ve adil olmayabilir ancak bir yargıya ulaşılmış olmanın gücü doğruluğun ve adaletin ikamesi haline gelmiş olur. Agamben, ortaya çıkan şeyin olgu mu yoksa kural mı olduğu belirsiz olan bu melez ucube sayesinde hukukun huzur bulduğunu söyler. Ona göre, yargı ne cezalandırmayı ne de salıvermeyi ne adalet sağlamayı ne de gerçeği ispat etmenin peşindedir. Yaygın inanın aksine hukukun nihai amacı bir yargıya varmaktır (Agamben, 1999, s. 19-24).

Foucault *Cinselliğin Tarihi*'nde iktidarın bireyleri hem itaatkâr hem uysal bedenler yaratma amacıyla nasıl disipline ettiğini, biyo-politika kavramı üzerinden hastane ve hapisane gibi kurumları da araştırmalarının kapsamına dahil ederek analiz eder. İktidarın yaşam ve ölüme karar vermekten öteye geçtiğini, bedeni disipline eden, nüfusu denetleyen, düzenleyen bir aygıt haline gelmesini biyo-politika kavramsallaştırmasıyla çözümlemesini yapar. Agamben, Foucault'nun toplama kamplarını araştırmalarının kapsamı dışında bırakmasını eleştirir (Agamben, 2013, s. 143-144). Ancak Foucault'nun bıraktığı yerden ve izinden giderek şöyle der: "Egemen iktidarın ortaya koyduğu ilk etkinlik, biyo-politik bir beden yaratmaktır" (Agamben, 2013, s. 15). Biyo-politik beden yaratmak iktidarlar açısından politik bir tercih ya da seçim değil, bir gereklilik pratiğine dönüşmüştür. İktidarlar, biyo-politik beden üzerinde kurdukları tahakküm sayesinde, toplumsal yaşamın her alanına nüfuz eder ve varlığını hissettirerek görünür kılar.

Agamben'e göre kamplar, tarihte kurulmuş olan en mutlak biyo-politik mekânlardır. Kampta bireyler her türlü politik statülerinden soyulmuş bir biçimde, çıplak bir yaşama mecbur ve mahkûm ediliyor. Kampta iktidarın karşısında saf haliyle insan vardır. Bu bakımdan kamp, politikanın biyo-politika olduğu, *homo sacer*'in de vatandaş rolünü oynadığı politik sahnenin eşsiz paradigmalarıdır. Dolayısıyla burada sorulması gereken soru, kamplarda böylesine bir vahşetin nasıl yapılabildiği değil, kampı doğuran hukuk düzeni ve iktidar ilişkilerinin bu sonuçları doğuran dağılımıdır (Agamben, 2013, s. 204). Öyleyse kamp, istisna durumunun cisimleşmiş mekanları olarak, çıplak hayatın ve hukuk kuralının belirsizlik eşiğinde konumlandığı kapatılma mekanlarıdır. Agamben, orijinal ilk siyasi ilişkinin dışarı/içeri, dışlama/içerme, arasındaki belirsizlik mıntikasında yer alan istisnai durumlara gönderme yaptığı yasaklama ilişkisine vurgu yapar. Ona göre iktidarın temel etkinliği *zoe* ile *bios*'un eklemlendiği eşik olarak çıplak hayatın yeniden üretimidir. Agamben'e göre Batı'nın temel biyo-politik paradigması kent değil, kamptır (Agamben, 2013, s. 214). Birçok ülkede yasal bir kurum olarak düzenlenen olağanüstü hal koşulları ve istisna hali koşulları arasında koşutluklar söz konusudur. Ancak bu koşutluklara karşın, Agamben'in sözünü ettiği istisna hali, yasal bir kurum olan olağanüstü hal ile karıştırılmamalıdır. İstisna hali mevcut yasal düzenlemelerin çekildiği, adaletin gözlerini yumduğu dolayısıyla kendi içinde kendi hukukunu üretirken ilerleyen ve işleyen bir sürece işaret eder. Olağanüstü hal, birçok ülkede anayasa ve yasalarla düzenlenen bir kurumdur. Kitleli nitelikteki terör, kaos, karmaşa ve anarşi olaylarına bağlı olarak düzene yönelik tehlike ve tehditler söz konusu olduğunda iktidarların olağanüstü hâl ilan ederek düzen tesis etme eğilimleri artmaktadır. İktidarlara geniş yasal bir zeminde hareket etme serbestisi vermesi olağanüstü hal pratiklerini cazip kılan en önemli faktördür.

Sonuç

Kapanma-kapatma pratiklerinin geçmişi neredeyse insanlık tarihiyle yaşıttır. Modernliğin geleneksel bilgiye mesafeli tavrı, akışkan niteliği kapatma mekanlarının gelişimsel süreçlerinin takibini ve analizini güçleştirmektedir. Geleneksel cezalandırma, suçlunun kapatılma mekanları aracılığıyla alıkonulması ve ıslah edilmesi idi. Bu kurumsal yaklaşımın temelinde "iyileştirme" söz konusudur. Kapatma kurumları aynı zamanda topluma da kapalıydı. Foucault'nun kapatılma mekânlarının dış dünyanın bir mikro-evreni olduğuna yönelik vurgusu, içeri ve dışarı ayrımını hem ortadan kaldıran hem de inşa edene gönderme yapar. Hapishane gibi kapatılma mekanları, yapısal olarak toplumdan ayrılmış ve varlık sebebi, toplum tarafından dışlanan grupların kapatıldığı mekanlardır. Bu bağlamda kapatılma mekanlarının merkezinde yer alan disiplinci

iktidar anlayışında ayrıştırmak, dışlamak ve ıslah etmek amacıyla alıkoymak üzere kapatmak rutin uygulamalardır.

Total kurum, kapatılan kişiler için bellek ve benlik yitim mekanlarıdır. Total kurumların işleyişi bir sanayi tesisinin işleyişinden farksız değildir. Yalnız bu tesisin işlenecek hammaddesi insandır. Bu tesis bir torna tesviye tesisi gibi işlev görür. Çalışanlar torna-tesviye ustası gibi, eline aldıkları insan malzemesini şekillendirmeye ve tekrar kullanılabilir biçimde yeniden üretmeye çalışırlar. Total kurumlar bireyleri şekillendirme, ıslah etme, toplumsal yaşam için kullanışlı hale getirmek için rasyonel olarak tasarlanmış bürokratik mekanizmalar kullanırlar. Bireyler dışarıda inşa ettikleri siyasal statüleri ve kimliklerinin birer parçası olan eşyaları total kuruma girişlerinde, çıkışta almak üzere gardıroba bırakırlar. Total kurumun gardırobundan, kapatılanlara sonradan onları sıradanlaştıracak, silikleştirecek, kişiliksizleştirecek, tek tip kıyafet ve eşyalar verilir. Kapatılanın içeride belleğini formatlayacak, benliğini soyarak yeni bir benlik ve kimlik giydirecek olan düzenleyici/disiplinci iktidar, bunu meşruluk kaygısı taşımadan gerçekleştirecektir. Sonuçta kapatılan orada bulunduğu göre, normları ihlal etmiş ve bunu hak etmiştir. Disiplinci iktidar da içeride kapatılana hak ettiği şekilde muamele etmeyi, kendine tanınmış meşru hak olarak görmeyi rahatlığı içinde hareket eder.

Tüm disiplinler kurumları ıslah etme gayesi taşırlar. Ailede başlayan, okul ve iş yaşamında devam eden bireyi disipline etme pratiklerinin yetersiz kaldığı durumlarda, hapishane tımarhane gibi kapatılma mekanları gidilecek en son uğrak mekanları olan total kurumlardır. Bugün gelinen noktada dünyada cezalandırma sisteminin pratikleri ıslah etme amacının ötesine geçmiştir. Amaç artık bireyi ıslah etmek değil, toplum için tehlike oluşturabileceği düşünülen şüphelileri sürekli gözetim ve denetim altında tutmaktır. Bu bağlamda ABD, teröre karşı küresel savaş adı altında mücadelesinin kapsamını deniz aşırı ülkeleri ve toplumları kapsayacak şekilde genişletmiştir. ABD için bir milat olan 11 Eylül sonrası dünyanın değişik yerlerinde açtığı küresel toplama kamplarında, toplum için tehdit olduğu düşünülen şüpheli tutukluların, sürekli gözetim ve denetim altında bulunmalarının gerekçesi “önleyici tutukluluk” olarak açıklanmıştır. ABD’nin inşa ettiği küresel çaptaki kamplarda, hukuku askıya alarak ve tutukluların siyasal statülerini yok sayarak uzun gözetim ve denetim altında tutulmalarına dikkat çeken Agamben, ABD’nin bu tutumunu istisna hali hukukunun en somut örneği olarak gösterir.

Kamp, istisna halinin kural haline dönüşmeye başladığı ya da istisnai durumun kampta daimi bir yerleşik düzen şekli aldığı uzam olarak düşündüğümüzde sadece Auschwitz, Guantanamo değil, örneğin; savaştan kaçarak başka ülkelere sığınan geçici sığınmacılar, bazı Avrupa ülkelerinin havaalanlarında oluşturulan bekleme alanlarında ülkelere geri gönderilmek üzere tutulan mülteciler, dünyanın her yerinden Guantanamo’ya götürülmek üzere şüpheli toplayan ABD donanmasına kadar her yer örtük kampların izlerini taşımaktadır.

Suç ve ceza pratikleri olarak kapatılma mekânlarını ele aldığımızda Goffman’da içerisi/dışarıyı ayrımı, diğer kuramcılarda olduğu gibi yönetsel farklılıklar ve toplumsal yaşama karşıt örgütlenme biçimiyle ilgilidir. Bu karşıtlık ne kadar keskin olursa totalite o kadar yüksek düzeyde kendini gösterir. Goffman’da total kurum, kapatılanın benliğini soyarak ona yeni bir benlik giydirir ve birey topluma gündelik yaşamını idare etmekten aciz bir birey olarak dahil olur. Goffman sık sık toplumda olan ya da toplumsal bireyin toplumda yaptıkları ile total kurumda zorunda olarak ve zorunda kalarak yaptıkları arasındaki koşutluklara dikkat çeker. Goffman, total kurumların kapatılan kişiler üzerinde bıraktığı birçok yıkıcı etkiler olduğundan bahseder. Özellikle kapatılan kişinin dışarıya çıktığında, içeride bulunmanın dayanılmaz ağırlığıyla onu bekleyen en önemli yıkıcı yan etkinin “etiketleme” olduğunu söyler. Etiketleme, mahkûmun ödediği bedelin yetersiz kaldığı, kapanmamış faturasıdır.

Foucault’nun disiplinler kurumları, kurumdan taşan ve tüm toplumsal bedene yayılan yerlerdir. Bu yaklaşım, Agamben’in istisna halinin olduğu, hukukun askıya alındığı her yeri kamp olarak ilan etmesiyle benzerdir. Foucault’nun disiplinler kurumları hem normlaştırma hem norm üretme işlevi görür. Foucault’nun disiplinler kurumları normdan sapanların terbiye tezgahından

geçirilerek terbiye edildiği ve itaatkâr bedenlerin üretiminin gerçekleştirildiği yerlerdir. Foucault'da iktidar bir geçişliliğe, akışkanlığa vurgu yapar. Ona göre iktidar, bir ilişkiler ağına bağlı olarak her yerdedir. Dolayısıyla Foucault'nun disipliner kurumları ayrımlar üzerinde değil, geçişlilik ve akışkanlıklar üzerinde durur. Kategorik olarak disiplinci ve düzenleyici iktidar ayrımı, Foucault'da geçişliliğin bir kanıtı olarak yer alır.

İstisna hâli istisna olmaktan çıkıp bir kural olmaya başladığında ortaya çıkan kamp ile toplum arasındaki ilişki içeride/dışarıda olmaktan öte iç içe bir ilişkidir. Kamp, modern toplumun örnek alt kümesidir. Kampın dışarıda bıraktığı, toplum kümesinin içinde zaptedilmiş olarak, içeriye dahil olmak için sırasını beklemektedir. Agamben'e göre kamp ne ölüme terk etmeyi ne de yaşatmayı hedef alır. Ölüme terk etmeyen ama aynı zamanda yaşatmadan "hayatta tutma"yı hedefler. Agamben'in kampında olan şey, bir tür yavaş ölümdür.

Kaynakça

- Agamben, G. (1999). *Tanık ve arşiv: Auschwitz'den artakalanlar* (A. İ. Başgöl, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Agamben, G. (2000). Kamp nedir? (Ö. Karlık, Çev.). *Teorik Bakış Toplum Bilim Dergisi*, 4, 59-65.
- Agamben, G. (2006). *İstisna hali* (K. Atakay, Çev.). İstanbul: Otonom Yayınevi.
- Agamben, G. (2013). *Kutsal insan: Egemen iktidar ve çıplak hayat* (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Arendt, H. (2012). *Kötülüğün sıradanlığı* (Ö. Çelik, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları
- Akay, A. (2000). *Michel Foucault'da iktidar ve direnme odakları*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Akay, A. (2014). Büyük ayırıştırma -önsöz-. *Teorik Bakış Toplum Bilim Dergisi*, 4, 5-9.
- Aytaç, Ö. (2005). Modern bürokrasiler ve yabancılaşma ethosu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 319-348.
- Bayhan, V. (2013). *Gözetim toplumunda otoritenin alâmeti fârikası: küresel kapatılma*. *Sosyologca*, 6, 125-141.
- Becker, H. S. (2015). *Haricîler (Outsiders): Bir sapkınlık sosyolojisi çalışması* (Ş. Geniş ve L. Ünsaldı, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Eroğlu, H. Ö. (2016). *Foucault'nun iktidarlara*. *Amme İdaresi Dergisi*, 49(2), 39-54.
- Fırat, D. (2014). Kapatılma mekanlarına bakmanın kavramsal araçları. *Teorik Bakış Toplum Bilim Dergisi*, 4, 11-25.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin doğuşu* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Yayınevi.
- Foucault, M. (1988). *Öteki mekânlara dair*. *Defter*, Nisan-Mayıs, 4, 7-15.
- Foucault, M. (2000). *Akıl ve akıl bozukluğu klasik çağda deliliğin tarihi* (M.A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Yayınevi.
- Foucault, M. (2005). *Özne ve iktidar* (I. Ergüden & O. Akınbay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2006). *Kliniğin doğuşu* (İ. M. Uysal, Çev.). Ankara: Epos Yayınları.
- Foucault, M. (2011a). *Büyük kapatılma* (I. Ergüden ve F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011b). *Entelektüelin siyasi işlevi* (I. Ergüden, F. Keskin & O. Akınbay Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gambetti, Z. (2008). Foucault'da disiplin toplumu-güvenlik toplumu ayrımı. *Mesele Dergisi*, 20, 1-9.
- Giddens A. (2012). *Sosyoloji* (C. Güzel, Çev.). Ankara: Kırmızı Yayınları.
- Goffman, E. (2015). *Timarhaneler* (E. Arıcan, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Guntrip, H. (2003). *Şizoid görüngü nesne ilişkileri ve kendilik* (İ. Babacan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Hülür, H. (2008a). İktidar/bilgi sarmalı: Michel Foucault'da disiplinsel doğruluk ve özne. *EKEV Akademi Dergisi*, 12(35), 149-164.

- Hülür, H. (2008b). Görülebilenin hayaleti, söylenebilenin mırılıtsı; Michel Foucault'nun bakışında boşluk ve bulunmayış, *EKEV Akademi Dergisi*, 12(36), 171-188.
- Hülür, H. (2009a). Görme ve söylemenin mekânı olarak birey ve denetim: Michel Foucault'da ışık ve söz rejimi. *EKEV Akademi Dergisi*, 13(38), 115-136.
- Hülür, H. (2009b). Faşist olmayan varolma biçimlerinin olanakları üzerine: Michel Foucault'da normalleşme, etik ve benlik. *EKEV Akademi Dergisi*, 13(40), 447-470.
- Nakıboğlu, G. (2015). Ütopyadan doğmak, ütopya doğurmak: Heterotopya kavramı ve heterotopya bağlamında balık izlerinin sesi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 5, 381-407.
- Saygılı, A. (2004). Mikro iktidarın bir fiziği: Hapishane. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 53(2), 177-196.
- Schumpeter, J.A. (1974). *Kapitalizm, sosyalizm ve demokrasi* (T. Akoğlu, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınevi
- Suğur, S. ve Baran, A. G. (Ed.). (2013). *Sosyolojide yakın dönem gelişmeler*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Şentürk, Ü. (2014). Toplumsal alanın iktidar devriyeleri. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 69, 127-153.
- Urhan, V. (2014). Michel Foucault'da disiplinci düzenleyici iktidar ayrımı. *Doğu Batı düşünce dergisi*, 69, 229-239.
- Yılmaz, E. (2014). Kapalı sahada çalışmak: Ceza infaz kurumunda araştırmacı/gönüllü çalışmacı olmak. *Teorik Bakış Toplum Bilim Dergisi*, 4, 155-171.